

Tiyatro Eleştirmenliği ve Dramaturji Bölümü Dergisi Journal of Theatre Criticism and Dramaturgy

Başvuru | Submitted 23.03.2025
Revizyon Talebi | Revision Requested 08.05.2025
Son Revizyon | Last Revision Received 13.05.2025
Kabul | Accepted 28.05.2025

Araştırma Makalesi | Research Article

 Açık Erişim | Open Access

Yaşlılık Denen O Uzak Ülkeyi Yakın Kılmak: Mohamed El Khatib'ten *La vie secrète des vieux* (Yaşlıların Gizli Yaşamı) Oyununda Biçim ve İçeriğin Örgüsü

Bringing Closer the Distant Land Called Elderliness: The Interweaving of Form and Content in Mohamed Al Khatib's *La vie secrète des vieux* (The Secret Life of the Elderly)

Özlem Hemiş¹

¹ Kadir Has Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi Tiyatro Bölümü, İstanbul-Türkiye

Öz

Bu makalede 78. Avignon Festivali'nde yer alan, Mohamed El Khatib'in yazıp yönettiği ve sahnede kendisinin de kolaylaştırıcı olarak yer aldığı *La vie secrète des vieux* (Yaşlıların Gizli Yaşamı) adlı oyunu incelenmektedir. Yapıt, yaşlıların çocuklaştırılması, huzurevlerinde ve bakımevlerinde aldıkları hizmetlerin niteliği ve sağlık koşullarının aksine sosyolojik inceleme alanları dışında kalan ve yaşlıların yaşamsal sorunları arasında görülmeyen aşk hayatlarını ele alır. *La vie secrète des vieux*, aşkın insanı yaşama bağlayan nüvesini, aşkın fiziksel yönünü, temasın anlamını huzurevlerinde yaşamakta olan yetmiş beş yaş üstü bireylerin bizzat kendilerinin sahne üstünde bizzat anlattıkları bir çalışmadır. Khatib'in bu oyununun ayırt edici özelliği yaşlıların kendilerini anlatmasına olanak vermesi, toplumun farklı katmanlarının birbirini anlamasına bir zemin oluşturmaya ve bu yolla kuşaklar arası köprü kurmasıdır. Makalenin amacı belgesel tiyatro ile kamu yararına tiyatro gibi türler arasında sınıflandırılmayı tercih etmeyen Khatib'in tiyatroya yaklaşımını araştırmak, biçim ile içerik ilişkisine odaklanarak sanatçının kendi oluşturduğu özgün biçimin kaynaklarını incelemektir.

Abstract

This article examines *La vie secrète des vieux*, a play written and directed by Mohamed Al Khatib at the 78th Avignon Festival. The work does not address issues that are often overlooked in sociological studies, such as the infantilisation of the elderly and the quality of care facilities' services; instead, it highlights their love lives, which are not considered vital problems among the elderly. The play is a study that explores the essence of love that connects individuals to life, narrated directly by individuals over 75 living in nursing homes on stage. Al Khatib's distinguishing feature in this play is creating a foundation for different layers of society to understand each other and thereby building intergenerational bridges. This article aims to analyze Al Khatib's theatrical style, which resists strict genre classifications, such as documentary or community theater, and highlights the interplay between form and content in his innovative work.

Anahtar Kelimeler Mohamed El Khatib • Yaşlılık • Aşk • Belgesel Tiyatro • Dönüşümsel Tiyatro

Keywords Mohamed Al Khatib • Aging • Love • Documentary Theater • Transformational Theater

Atıf | Citation: Hemiş, Özlem. "Yaşlılık Denen O Uzak Ülkeyi Yakın Kılmak: Mohamed El Khatib'ten *La vie secrète des vieux* (Yaşlıların Gizli Yaşamı) Oyununda Biçim ve İçeriğin Örgüsü" *Tiyatro Eleştirmenliği ve Dramaturji Bölümü Dergisi-Journal of Theatre Criticism and Dramaturgy* 40 (2025): 59-77. <https://doi.org/10.26650/jtcd.1438153>

 This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

 2025. Hemiş, Ö.

 Sorumlu Yazar | Corresponding author: Özlem Hemiş ozlem.hemis@khas.edu.tr

Extended Abstract

This article focuses on the play *La vie secrète des vieux* (The Secret Life of Elderly), which presents elderly individuals who transcend societal norms and general perceptions about aging, questioning the visibility and acceptance of their often-overlooked or unacknowledged love lives. It examines how artist, writer, director, filmmaker and actor Mohamed Al Khatib's approach, which allows the elderly to freely express their love, vitality and desires, can provide a new perspective that fosters mutual understanding among different levels of society regarding aging.

One of the most striking works of the 78th Avignon Festival, *La vie secrète des vieux*, performed from 4-19 July 2024, makes visible the commitment to life of a group acutely aware of the path toward death, challenging preconceived notions about the elderly. The inclusion of *La vie secrète des vieux* in the main festival programme, with numerous performances, indicates that the proposition offered by the artist is deemed worthy of sharing with a broad audience by the festival, which introduces prominent trends in world theater to attendees. Al Khatib produces works that intersect performance, literature, and cinema, aiming to expand opportunities for encounters that unite art with those who lack access to it through personal and social narratives. They aspire to produce theater that strengthens dialog between different layers of society, including minorities and the majority, and triggers a transformation toward reconciliation. *La vie secrète des vieux* enables the artist to achieve their goals.

Al Khatib's *La vie secrète des vieux* carries the significant mission of being the voice of those who have accumulated vast life experience, contributed meaningfully to life, and survived difficult circumstances, yet now find themselves largely excluded from society. They highlight their issues without falling into didacticism, without launching manifestos, and without making the audience feel guilty, but rather subtly holding them accountable by drawing attention to aspects of aging often overlooked.

The *La vie secrète des vieux*, on which this article focuses, has been created with an approach that paves the way for non-professional elderly individuals aged 75-91 to express their own stories and thoughts on stage. The performances of these individuals, who are regular theater-goers, but not actors, offer a vibrant impact as they articulate a personal matter through their own experiences. By tracking the phenomenon of aging in individual and collective stories, Al Khatib draws attention to this issue, viewed from a distance, spanning the range from the youngest segments of the population to groups closest to the threshold of old age. Their instruments differ. For instance, the play features a meta-theatrical finale. This structure facilitates empathy with the characters while maintaining a balance in the tragicomic rhythm of the performance. The themes of love and aging connect each scene and participant's story. The revelation of the hidden and intimate serves to render visible an otherwise invisible layer of society. This visibility carries a social function; it leads to an understanding of a layer as inhabited by living individuals through their stories. Furthermore, this visibility has a political function; a visible problem imposes responsibility on political powers. The text establishes balance in this regard as well.

The sensitivity with which the artist approaches the subjects without objectifying them is essential for creating an environment in which those who come forward to share their own stories feel secure. To achieve this, Al Khatib has effectively crystallized the working methods of the artist's theater, which encompasses socially beneficial practices described as social drama, community theater, applied theater, issue-based drama, and transformational theater, through practices aimed at creating a safe environment, as well as the documentary theater's engagement with the stories of real individuals.

Giriş

78. Avignon Festivali'nin en çarpıcı işlerinden olan, 4-19 Temmuz 2024 tarihleri arasında gösterilen *La vie secrète des vieux* (Yaşlıların Gizli Yaşamı), yaşlılar ile ilgili peşin hükümleri alaşağı eden bir tutumla ölüme doğru giden yolun son derece farkında olan bu grubun yaşama bağlılıklarını görünür kılar. Toplumun görünmez katmanlarının sesi olmanın ve onların görünürlüğünü, sorunlarının dile getirilmesini, farklı deneyimlerin ve hikayelerin sahnede kendilerine yer bulmasını önemseyen bir yazar, yönetmen ve oyuncu olan Mohamed El Khatib bu oyunda yaşlı bireyleri genel algıyı aşan bir temsille sahneye taşır ve onların görmezden gelinen ya da varlığına ihtimal verilmeyen aşk hayatlarının toplum tarafından görünürlüğünü ve kabulünü sorunsallaştırır. El Khatib'in daha önce 2012'de Avignon Off'ta gösterilmiş olan Grand Prix de Littérature Dramatique ödüllü *Finir en beauté*'si (Güzellikle Bitirmek) ile bir kez daha 2024'teki Off Festival'in prestijli sahnelerinden La Manufacture'de yer alması aynı zamanda ana festival programına *La vie secrète des vieux*'nün çok sayıda gösterimle girmesi sanatçının sunduğu estetik önermenin dünya tiyatrosunun öne çıkan eğilimlerini seyirciyle tanıştıran bu iki paralel festival tarafından geniş seyirci yelpazesiyle paylaşmaya değer bulunduğunu göstermektedir.

Buradan hareketle bu makalede *La vie secrète des vieux* adlı oyunda, biçim ve içeriğin örgüsüne odaklanılarak, El Khatib'in yaşlıların aşk, canlılık ve arzularını özgürce ifade etmelerine imkân tanıyan yaklaşımıyla yaşlılık konusunda toplumun farklı katmanları arasında karşılıklı anlayışa olanak tanıyabilecek yeni bir perspektifi nasıl ortaya koyduğu araştırılmaktadır.

El Khatib'in bir temizlik işçisi olan Fas kökenli annesiyle hasta yatağında yaptığı söyleşinin kaydı eşliğinde gerçekleştirdiği tek kişilik performansı *Finir en beauté* ile *La vie secrète des vieux* yaşlılık ortak paydasında buluşmaktadır. Her iki oyun da büyük bir yaşam deneyimiyle, uzun yol kat etmiş, hayata anlam veren katkılarda bulunmuş, zor koşullarda ayakta kalmış şimdi bir kenara çekilmiş insanların sesi olmak, onların sorunlarını didaktizme düşmeden, manifestolar savurmadan, seyirciyi suçlu hissettirmeden ama biraz da sorumlu kılarak; çok bakılmayan noktalara gözleri çevirerek dikkat çekmek gibi önemli bir misyon taşımaktadır.

Bu makalenin odaklanmış olduğu *La vie secrète des vieux*, 75-91 yaş aralığında oyuncu olmayan yaşlıların sahnede kendi hikayelerini ve düşüncelerini ifade etmelerine zemin hazırlayan bir yaklaşımla oluşturulmuştur. Tiyatroyla ilgili, iyi birer seyirci olan ancak oyuncu olmayan bireylerin sahnedeki performansları kendilerine ait bir meseleyi kendi deneyimleri üzerinden ifade etmeleri sayesinde canlı bir etkileycilik sunar. Bireysel ve çoğul hikayelerde yaşlılık olgusunun ardına düşen El Khatib, bu yapıt sayesinde nüfusun en genç katmanlarından yaşlılığın sınırına en yakın gruplara kadar olabildiğince uzaktan bakılan bu olguya dikkat çekmektedir. Çalışmalarında toplumun görünmez kesimlerini görünür kılmayı üstlenmiş sanatçının ele aldığı konuları nesneleştirmeden, incelikle yaklaşma konusunda hassasiyeti sahneye kendi hikayelerini anlatmak üzere çıkan kişilerin güven duyduğu bir ortam yaratmak için elzem görünmektedir. Bu amaçla sosyal drama, kamu yararına tiyatro (*community theatre*), araç olarak tiyatro (*applied theatre*), sorun odaklı tiyatro (*issue based drama*) ve dönüşümsel tiyatro (*transformational theatre*) olarak nitelenen toplumsal fayda odaklı çalışmaların güven ortamı yaratmaya yönelik alıştırmalarından, gerçek kişilerin hikayeleriyle oluşan sahne metninin belgesel tiyatroyla temasına uzanan çalışma yöntemini ve tiyatrosunun türünü sanatçının yolculuğuyla ilişkisine bakarak billurlaştırmak mümkün görünmektedir.

Mohamed El Khatib ve Tür Tespitine Direnen Bir Tiyatro

Yazar, yönetmen, film yapımcısı sanatçı Mohamed El Khatib (1980) kişisel ve toplumsal hikayeler aracılığıyla, sanatı ve sanata erişimi olmayanları bir araya getiren buluşma olanaklarını çoğaltmayı hedefleyen performans, edebiyat ve sinemanın kesiştiği yapıtlar üretmektedir. 2008 yılında kurulmasına öncülük

ettiği kolektif Zirlib, "estetğin politik anlamı yoktur" şiarıyla bir araya gelen, farklı geçmiş ve kültürlerden yazarlar, oyuncular, araştırmacılar, dansçılar, kameramanlar ve müzisyenlerden oluşan bir ekiptir.¹ Zirlib kolektifini oluşturan sanatçılar çağdaş yaratımı bir deneyim, en zorlu estetik boyutun gündelik yaşamla yüzleşebileceği bir eylem olarak kavradıklarını belirtmekteler.² Üretimlerinin odak noktasında karşılaşmalar yer almakta; bir temizlikçi kadınla, bir koyun çobanıyla, ebelerle, bir denizciyle ve futbol taraftarlarıyla karşılaşmalarının ardından içten ve güçlü olarak nitelendirilebilecek sahneler kurmaktalar.³ Zirlib çalışmalarını Fransa ve yurtdışında sahne sanatlarında çağdaş yapıtlar, sanat ve sosyal bilimler arasındaki ilişki üzerine araştırmalar, kültürel çevrelere en uzak insanlarla birlikte gerçekleştirilen sanatsal eylemler olmak üzere üç alanda sürdürmektedir.⁴ Topluluk, günümüzde üreten sanatçıların sarfettiği estetik çabanın ve eylemlerin bugünün tiyatrosunu biçimsel olarak sorgulayarak toplumun en kırılgan gruplarına bir sığınak oluşturması gerektiğinin altını çizmekte; sanatsal pratiği "eylemlerin güzelliği aracılığıyla rahatlığın, mesajın radikal doğasıyla özgürleşmenin ve misafirperverliğin bir alanı olarak" tanımlamaktadır.⁵ Görsel sanatçı Christian Boltanski'nin altmış yaş üstü her insanın "başlı başına bir müze" olduğunu ve bu nedenle binlerce canlı mikro müze yaratmak gerektiğine yönelik sözlerine dikkat çekerek kendi tiyatrolarını böylesi bir modelle gerçekleştirmek istediklerini ifade etmekteler.⁶ Tam da bu nedenle *La vie secrète des vieux* gibi bir oyun onların hedefleriyle buluştuklarını göstermektedir.

Kolektifin kurucu ismi Mohamed El Khatib bir sanayi bölgesi olan Loiret'te yaşamış işçi bir babayla temizlik işçisi bir annenin oğludur. Coğrafya ve sosyoloji okuduktan sonra seyirci merkezli bakışla tiyatro eleştirisi üzerine bir tez yazmıştır.⁷ 2003 yılında Avignon Festivali'nin sahne sanatları çalışanlarının grevi nedeniyle iptal edilmesi üzerine oluşan canlı tartışmalardan çok heyecanlanarak gündemdeki "Tiyatro yapmalı mıyız? Tiyatronun amacı ne?" gibi sorular üstüne düşünerek "o gün tiyatronun politik olabileceğini, bir agora olabileceğini fark ettim" diyen El Khatib tiyatro yapmak üzere çalışmalarına başlamıştır.⁸ 2004 yılındaki Avignon Festivali'nde, dezavantajlı çocuklar için tiyatro kampları düzenleyen CEMÉA (Centres d'Entraînement aux Méthodes d'Education Active) ile çalışmasının ilerideki üretimlerinin metodunun erken habercisi olduğu söylenebilir. Bu merkezde toplumsal faydaya yönelik, tiyatro uygulamalarının araç olarak kullanıldığı, seyirciden ziyade katılımcılarının dönüşmesini hedefleyen, eğitim amaçlı çalışmalar yapılmaktadır.⁹ Burada çalışmalar yönetmek El Khatib'in profesyonel çalışmalarına zemin hazırlamıştır.

El Khatib'in yaratım dünyasının esin kaynakları arasında çok kültürlü, çok dilli, yenilikçi ve disiplinler arası işleri olan sanatçı Jan Lauwers'ın (Needcompany) eserleri, koreograf Sacha Waltz, yönetmen Thomas Ostermeier, yazar Rodrigo Garcia da vardır.¹⁰ Bu referanslar toplumun farklı katmanlarına açıklığı savunan, sanatın işlevini değişimin etkilerini hesaba katarak toplumcu dünya görüşü doğrultusunda biçimlendiren sanatçıları işaret etmektedir.

¹Mohamed El Khatib, Zirlib, erişim tarihi, 21 Mart 2025, <https://zirlib.fr/info.php>.

²El Khatib, Zirlib.

³El Khatib, Zirlib.

⁴El Khatib, Zirlib.

⁵El Khatib, Zirlib.

⁶El Khatib, Zirlib.

⁷El Khatib, Zirlib.

⁸Marie-Josée Sirach, "Festival D'Avignon: Le théâtre peut participer symboliquement a l'mancipation des gens", estime Mohamad El Khatib", *l'Humanité*, 5 Temmuz, 2024. <https://www.humanite.fr/culture-et-savoir/festival-davignon/festival-davignon-le-theatre-peut-participer-symboliquement-a-lemancipation-des-gens-estime-mohamed-el-khatib>.

⁹CEMÉA, (Centres d'Entraînement aux Méthodes d'Education Active) Aktif Eğitim Yöntemleri Eğitim Merkezleridir. 1966'da kurulmuştur. Yeni Eğitim akımına katılan aktivistlerden oluşan bir harekettir. Etkin eğitim yöntemlerini uygularlar. Bkz. "Qui sommes-nous?", CEMÉA, 2025. <https://cemea.asso.fr/qui-sommes-nous>.

¹⁰Sirach, "Festival D'Avignon: Le théâtre peut participer symboliquement a l'mancipation des gens", estime Mohamad El Khatib".

Zirlib'i kurduktan sonra El Khatib'in yazdığı ilk iki oyunu cesaret veren eleştirilerle karşılanmıştır.¹¹ Dönüm noktası olarak nitelendirilebilecek olan *Moi, Corinne Dadat* (Ben Corin Dadat 2015) adlı eserinde, bir temizlikçi kadına ve bir klasik dansçıya yeteneklerini değerlendirmeleri için bir zemin hazırlamış, günümüz işçi sınıfının meselelerinin keşfini *Stadium* (2017) adlı anıtsal olarak nitelenen bir yapıtla sürdürmüştür. Çalışma sürecinde Lens Racing Club futbol takımının elli üç taraftarını davet ederek, onlardan Fransa'nın bu işçi sınıfı bölgesindeki işsizlik, dayanışma ve takım ruhunu anlatmalarını istemiştir. Oyun, devre arasıyla birlikte doksan dakikalık bir süre içinde toplumsal ve bireysel gerçekliğin bir özetini sunmaya odaklanmıştır.¹² Mohamed El Khatib sahnede, misafirlerini, amigo kızları, bandoyu ve bir futbol maçının tüm neşeli unsurlarını -maskotları, patates kızartması arabasını vs.- sanatsal bir tutumla Marcel Duchamp'ın hazır nesnelere benzer bir şekilde sahneye dahil etmiştir. El Khatib'in bu iş için yaptığı çalışma sonraki çalışmalarının da yöntemidir: Özellikle bazı toplumsal ve politik klişelere eleştirel bakışını derinleştirmek için Lens'te bir yıldan fazla zaman geçirerek yerel halkla tanışmış, yaklaşmış ve güvenlerini kazanarak röportajlar gerçekleştirmiştir.¹³ Oyun, eleştirmenlerin tereddüdüyle karşılaşmasına karşın gışede büyük başarı göstermiştir. El Khatib'in aldığı eleştirilerin bir kısmı onun işlerinin oyuncu olmayan kişilerle "kamu yararına yapılan çalışmalar" olmasıdır.¹⁴ Aslında bu tanımlama da sanatçının ligine yönelik, onu ana akımdan ayıran bir kategorilendirme olarak görünmektedir. Kamu yararına tiyatro genellikle halkevleri, belediye sosyal hizmetler merkezleri, mahalle evleri, sivil toplum örgütlerinin mekanları gibi alanlarda katılımcıların yakınlarına ve komşulara gösterilen etkinliklerdir. El Khatib çalışmalarını profesyonel sahneler taşıdığına, özellikle oyuncu olmayan kişilerin performanslarındaki içtenlikle ortaya koydukları meselelerdeki güçlü bir sesin duyulmasına yol açar. Böylece tam da bakılmaktan imtina edilmiş konulara gözünü kapamış olanlar bu uyarana tepki verirken söylemlerini konvansiyonel beklentilerinin karşılanmayışıyla açıklarlar.

El Khatib tiyatrosunun toplumun farklı katmanlarının, azınlıkların ve çoğunluğun birbiriyle diyalogunu güçlendirdiği ve uzlaşmaya doğru bir dönüşümü tetiklediği sürece bildiği yolda devam edeceğini belirtir. *Stadium* başarısının ardından peş peşe oyunlar yapan El Khatib, boşanmış ebeveynlerin çocuklarıyla, form değiştiren ailelerinin oluşan yeni hikayelerini 8 yaş grubuyla çalışıp sahneye çıkararak sorgularken yine Avignon'daki CEMÉA deneyimlerinden yararlanır, yapıt profesyonellere ayrılmış festivallerde kendine yer bulur. Sahne projelerine paralel olarak, birçok sanatçı ile iş birliği içinde plastik araştırmalar geliştirir. Savoie'de, plastik sanatlar alanından ürün veren sanatçı Valérie Mréjen'in yanında, bir yaşlı bakım evinde bir sanat merkezi projesi başlatıp gerçekleştirir.¹⁵

Zirlib'in web sayfasında El Khatib'in çalışmalarına yönelen soru işaretlerinden söz edilir. "Bu belgesel tiyatro mu, gerçekliğin bir dramaturjisi mi?" ya da "karakterler nerede? Kurmaca nerede? Bu, hala tiyatro mu?" soruları arasında üretmeye devam eden El Khatib, seyirciyi rahatlatan bir konfor alanı sunmak yerine sınırları zorlayarak tiyatronun konvansiyonel seyircisini toplumsal uzlaşmanın imkanları üzerine düşünmeye davet etmekten yana ısrarcıdır.¹⁶ Fransa'daki sağ tandanslı düşüncenin ayrımcı söyleminin Fransa'nın farklı kültürlerden gelen sakinlerine yönelik önyargılarından çocukluğundan bu yana nasibini alan Faslı bir işçi ailesinin oğlu olan El Khatib'in çalışmalarına uzlaşma hedefini koymuş olması bir anlamda kendi yaşamsal çizgisi açısından elzem görünür. Nitekim toplumsal faydaya, kaynaştırmaya ve uzlaşmaya odaklanan tiyatro-suyla El Khatib ve Zirlib, sözleşmeli olarak Kültür Bakanlığı ve DRAC Centre-Val de Loire tarafından, Centre-Val

¹¹ El Khatib, Zirlib.

¹² El Khatib, Zirlib.

¹³ El Khatib, Zirlib.

¹⁴ Sirach, "Festival D'Avignon: Le théâtre peut participer symboliquement à l'émancipation des gens", estime Mohamad El Khatib".

¹⁵ El Khatib, Zirlib.

¹⁶ El Khatib, Zirlib.

de Loire Bölgesi ve Orléans Şehri tarafından desteklenmekte; Paris'teki Théâtre de la Ville, Brüksel Ulusal Tiyatrosu ve Bretagne Ulusal Tiyatrosu (Rennes) ile iş birlikleri yaparak üretmektedir.¹⁷

El Khatib'in tiyatrosunda zorlu içeriklerle ve oyuncu olmayan insanları profesyonel tiyatro ve festivallere taşıyan oyunların beslendiği kaynaklar çeşitlidir. Bir yanda kökünü Erwin Piscator'da bulacağımız toplumu dönüştürmeyi hedeflemiş, geleceği iyileştirmeyi arzulayan politik tiyatronun içinde duran belgesel tiyatro ve onun hemen altında yer alan *verbatim* tiyatronun çalışma prensipleri göze çarpar. Nitekim Mohamed El Khatib'in tiyatrosu çoğunlukla belgesel kategorisinde değerlendirilir. Odağa aldığı konulara maruz kalan gerçek kişilerle uzun soluklu bir ilişki kurarak çalışan ve gerçek hikayeleri toplayarak metinleri oluşturan El Khatib'in çalışma alanı bir tarafıyla bu başlıklar altında anılabilir kuşkusuz. Peter Weiss'a göre belgesel tiyatro, "haber" sunan bir tiyatrodur çünkü çalışılan konuda amaca uygun olarak elde edilen -tutanaklar, mektuplar, istatistikler, resmi finansal açıklamalar, çeşitli kurum ve kuruluşların raporları, hükümetlerin açıklamaları, verilen röportajlar, tanıklıklar gibi- verileri "toplumsal ve siyasal" bir odaklanmayla "yeniden düzenleyerek" sunar.¹⁸ *Verbatim* tiyatro ise gerçek kişilerin söylemiş olduğu sözleri olduğu gibi kullanan bir formdur.¹⁹ El Khatib, toplumsal bir sorunu tespit etme ve işleme aşamalarında belgesel tiyatronun kullandığı yöntemlerle buluşur; barındırdığı eleştirel bakışın politik gücünden sahneye yansıyan gerçeklik ve öz, böylece perçinlenir. Ancak sanatçı toplumsal sınıflar da dahil olmak üzere her türlü sınıflandırmanın ürettiği ayrımcılığın tehlikelerinden kaçınmak, tiyatrosunun belli bir tanımın içinde sınırlandırılmasının taşıdığı indirgemecilikten imtina etmek gerektiğini düşünmektedir:

Ben tiyatro yapıyorum, nokta. Tiyatro her türlü biçimi barındırabilir ve geriye dönüp baktığımda, "belgesel" etiketinin, sanki meşru bir tür ve belgesel olarak etiketlenmiş bir alt tür varmış gibi bir indirgeme yapmaya çalıştığını fark ettim. Bununla birlikte algılar değişti. Bazılarımız artık sivil toplumdan insanların sahneye çıkmasına izin veriyor ve daha önce görünmez olan hikayelere ses veriyor.²⁰

El Khatib'in görünmeyen toplumsal katmanları görünür kılmak refleksi belgesel tiyatrodaki haber verme işlevini yerini getirmekte, *verbatim* tiyatrodaki gibi gerçek kişilerin sözlerini kullanmaktadır, ancak bir noktada "profesyonel" tiyatroyla yolunu ayıran bir yönelimle, bu sözlerin sahiplerini sahneye taşımakta, metni düzenlemekte ancak metni merkeze almamaktadır. El Khatib, belgesel tiyatro başlığı altında işlenen oyunların önemli bir kısmından farklı olarak işlerinde sahneye hikayelerin gerçek sahiplerini çıkarmakta; profesyonel oyuncularından çok odaklandığı konularda doğrudan etkilenen, araştırma sürecinde yer almış, hikayeleriyle orada var olan insanlarla çalışmayı tercih etmektedir. Belirlediği başlık altında bir araya getirdiği kişilerin hikayelerini dinlemek için, bir süre onlara katılarak güven kazanmakta, söyleşiler gerçekleştirmekte ve sahne metnini bu çalışma düzeninde, yani profesyonel oyuncu olmayanlarla çalışmanın getireceği riskleri hesaplayarak biçimlendirmektedir. Dezavantajlı gruplarla, onların sorunlarını dinleyerek katılımcıları sahneye taşıyan, sürecin katılımcılar üzerindeki iyileştiriciliğine odaklanan ve farklı gruplar arasında empati geliştirmeyi hedefleyip kamu yararı gözetken (*community theatre*), araç olarak tiyatro ya da uygulamalı tiyatro (*applied theatre*) olarak Türkçeleştirilen sosyal formların kimi araçları çalışmaların

¹⁷El Khatib, Zirlib.

¹⁸Peter Weiss, "Belgesel Tiyatro Üzerine Notlar", 20. Yüzyılda Tiyatro içinde, ed. Aziz Çalışlar, (İstanbul: MitosBoyut Yayınları, 1993), 218-219.

¹⁹Cyrielle Garson, *Beyond Documentary Realism: Aesthetic Transgressions in British Verbatim Theatre*, IX.

²⁰Sirach, "Festival D'Avignon: 'Le théâtre peut participer symboliquement a l'mancipation des gens', estime Mohamad El Khatib".

yöntemini belirlemektedir.²¹ El Khatib tiyatrosunun hedefleriyle örtüşen bir estetiğe varmak için kendine özgü bir melez yapıyla kolektif ilkelere tutunarak ilerlemektedir:

*Toplumsal dönüşüm benim itici gücüm. Çok uzun zamandır sahne burjuva tiyatrosunun egemenliği altındaydı. Şimdi başka bedenler görmenin, başka sesler duymanın zamanı... Ya anlatıların homojenleşmesine boyun eğeceğiz ya da başka hikayelerin duyulmasına izin vereceğiz. Tiyatro insanların özgürleşmesine sembolik bir katkıda bulunabilir. Bugün benim tiyatroya olan arzum da burada yatıyor.*²²

El Khatib, estetik düzlemde kamusal tiyatronun ya da sosyal dramının çoğunlukla çalışan grubun üstüne kapanan dünyasından çok daha zengin bir prodüksiyon tutumuyla, seyirciye yapılan işin kalbini açan bir evren yaratmak için yeni bir sahne dili üretmiş görünmektedir. Bu dil bir anlamda Richard Schechner'in fayda/etki-eğlence örgüsü dediği diyagramla topluluk ruhunu tazeleyerek kurulmuştur.²³ Toplumsal faydaya hizmet eden tiyatral egzersizleri kullanarak, sanatın toplumsal ve politik amaca hizmet etmesi için örgütlenmiş belgesel tiyatronun bilimsel bir refleksle gazetecilik sergilediği araştırma aşamasından geçerek, üstüne çalıştığı konuyu bir çalışma nesnesi değil, sanat yapıtının öznesi pozisyonuna taşıyarak ve dolayısıyla profesyonel sahnelerde oyun izleme alışkanlığındaki seyirciyle işlerini buluşturarak bir çifte işlevi yerine getirmektedir. Öncelikle yapıta hikayeleriyle katılanları icracı kılarak süreçte kendilerini iyi hissettirmek, ikincil olarak kendi yaşam alanları dışında kalan toplumsal katmanların sorunları ve mücadele alanlarıyla karşılaşan konvansiyonel tiyatro seyircisine başkalarının yaşantı güçlükleriyle karşılaştırarak bir empati ve diyalog alanı açmaktır. Bu çifte işlev, tiyatronun toplumdaki dönüşümsel gücüne bir örnek teşkil etmektedir.

Görünmeyen Bir Olgu Olarak Yaşlılık

Mohamed El Khatib de 75 yaş ve üzeri bireylerle buluşarak, onların hikayelerini dinleyerek oluşturduğu *La vie secrète des vieux*, toplumun yaşlı kesimine dikkat çeken bir çalışmadır. Yaş, biyolojik süreçlerle ilişkili olmakla birlikte sosyal olarak da şekillenir. "Kimin genç ya da yaşlı sayılacağı kısmen bağlama, amaca ve kültüre bağlıdır".²⁴ Nitekim fizyolojik bir süreç olan yaşlılık için güncellenmiş başlangıç, yolları sıklıkla kesişen ve birçok başlık altında birlikte çalışan iki kurumda farklıdır: Yaşlılık, Birleşmiş Milletler (UN/BM) tarafından 65, Dünya Sağlık Örgütü (WHO/DSÖ) tarafından 60 yaş ve üstü olarak belirlenmiştir.²⁵ Sağlıklı yaşlanma, yaşlılıkta refahı mümkün kılan işlevsel yeteneğin geliştirilmesi ve sürdürülmesi olarak tanımlanmaktadır. Tüm fiziksel ve zihinsel kapasitelerinin birleşimiyle bir bireyin içsel kapasitesi olan işlevsel yetenek, en geniş anlamıyla fiziksel, sosyal ve politik aidiyetleri içeren, içinde yaşanan çevre ve bunlar

²¹Uygulamalı ya da araç olarak tiyatro, dönüşümsel tiyatro (*applied theatre; transformational theatre*) okullar, hapisaneler, huzurevleri, şiddet ve istismara maruz kalan çocukların bulunduğu sosyal hizmet merkezleri ya da yetimhaneler, mülteci kampları ve şiddet mağduru kadın grupları gibi çeşitli alanlarda bağlamsal olarak sanatın toplumsal fayda için uygulanmasına odaklanır. Bu alan sanatın toplumlar üzerinde bir etkisi olabileceği ve sosyal değişim yaratabileceği fikrine dayanarak geliştirilmiştir. Bkz. K. Freebody, M. Balfour, M. Finneran, ve M. Anderson, *Applied Theatre: Understanding Change* (Switzerland: Springer, 2018), b.a.

²²Sirach, "Festival D'Avignon: 'Le théâtre peut participer symboliquement a l'mancipation des gens', estime Mohamad El Khatib".

²³Richard Schechner, *Performance Theory* (New York: Routledge, 2003), 160-163.

²⁴"Global report on ageism", World Health Organization. Yayın tarihi 18 Mart, 2021. <https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/340208/9789240016866-eng.pdf?sequence=1>.

²⁵António Guterres, "2024 Theme: Ageing with Dignity: The Importance of Strengthening Care and Support Systems for Older Persons Worldwide", United Nations. Yayın tarihi 1 Ekim, 2020. <https://www.un.org/en/observances/older-persons-day> ve "Maternal, newborn, child and adolescent health and ageing data portal", World Health Organization. Yayın tarihi 2025. [https://platform.who.int/data/maternal-newborn-child-adolescent-ageing/indicator-explorer-new/mca/number-of-persons-aged-over-60-years-or-over-\(thousands\)](https://platform.who.int/data/maternal-newborn-child-adolescent-ageing/indicator-explorer-new/mca/number-of-persons-aged-over-60-years-or-over-(thousands)).

arasındaki etkileşimler tarafından belirlendiği vurgulanmaktadır.²⁶ DSÖ'ye göre, dünyanın hangi ülkesinde yaşanır yaşınsın her insan uzun ve sağlıklı bir yaşam sürme fırsatına sahip olmalıdır. Ancak çevreden çevreye farklı ortamlar, davranışlar, hava kirliliği ya da şiddet gibi sağlık risklerine maruz kalmak, sağlık ve sosyal bakım hizmetlerine erişim olanakları ve yaşlanmanın koşulları üzerinde etkili durumlardır.²⁷ Bu nedenle dünyayı yaşlılar için yaşanabilir hale getirmek amacıyla sağlık ve sosyal bakım, ulaşım, konut ve şehir planlaması çalışmak, yaşlı nüfusunun hızla arttığı dünya demografisinin temel ve acil bir eylem planları oluşturulmaktadır.²⁸ Öte yandan bu konudaki alt yapı sorunlarını önemli ölçüde çözmüş “çok yüksek insani kalkınma düzeyi endeksi”nde yer alan ülkelerde²⁹ birer birey olarak ele alınan yaşlıların cinsel yaşamları üzerine de düşünceler üretilmektedir. Örneğin Amerika'da yaşlılar bir cinsel azınlık olarak nitelendirilerek yaşlı insanların sağlıklı bir cinsel yaşam sürdürebilmeleri için destek alabilecekleri çok sayıda kuruluşa yönlendirmeler yapılmaktadır.³⁰ Ancak tahmin edileceği üzere tüm dünya hatta bir ülkenin tamamı aynı kültürel gelişimin içinde olmadığı için yaş ayrımcılığı en çok yerleşik normların muhafaza edilmesi konusundaki ısrar sonucu öne çıkmakta, yaşlılar için sadece daha acil gereksinimlere odaklanılmaktadır.

Yaşlılık denince akla en çok gelen meseleler sağlık, barınma, fiziksel ve zihinsel çöküşü hızlandıran yalnızlık gibi konulardır. Bu nedenle yaşlıların iyi bakım alabilecekleri merkezlerde ya da kolayca erişebildikleri rekreasyon merkezlerindeki yaşlılarıyla buluşmalarına önem verilmektedir. Ancak Covid sonrası bu merkezlerdeki (EPHAD) acımasız uygulamalar buraların sadece ölmek için gidilen yerler olarak görülmesiyle ortaya çıkan endişe verici tablo, Fransa'da özellikle Victor Castanet'nin *Les Fossoyeurs* (Mezarkazıcılar) adlı çalışmasından sonra sorgulanmaya başlamıştır. El Khatib, bu metinden etkilenmiştir.³¹

Tam önümüzde bir nesil yok oluyordu ve yapacak hiçbir şeyimiz yoktu. (...) İki ana sorun vurgulanıyor: Bu kurumlarda yaşlıların çocuklaştırılması ve istismar edilmesi. Aynı zamanda, yaşlı insanlara gösterdiğimiz dikkatin genellikle bağımlılık ve otonomi kaybı merceği etrafında döndüğünü fark ettim. Onların canlılığını, arzularını ve özellikle romantik arzularını nadiren dikkate alıyoruz. İşte bu perspektiften yola çıkarak huzurevlerinde röportajlar yapmaya başladım. Diğer gösterilerim için tura çıktığımda, program broşürlerinde şu mesajı bırakıyordum: “Eğer 75 yaşın üzerindeyseniz ve anlatacak aşk hikayeleriniz varsa, bana ulaşın.”³²

Mohamed El Khatib, 75 yaş ve üzeri bireylerle buluşarak, onların hikayelerini dinleyerek oluşturduğu *La vie secrète des vieux* için katılımcılarının isteği üzerine onlarla “bellek yitimi, bağımlılıklar, bedensel yıpranma ve aşınmalar” yerine “canlılık, arzu ve aşk hakkında” konuştuklarını belirttiği grupla diğer oyunlarının broşürlerine koyduğu “75 yaşın üzerindeyseniz ve hikayeleriniz varsa beni arayın” çağrısı sayesinde buluştuğunu açıklar.³³ Oyun bittiğinde gözyaşları içinde ayakta alkışlarla karşılanan ve aşağıda zaman zaman yer verilecek olan çok sayıda olumlu görüşler belirten eleştirilere karşın aşkın bahsettiği canlılığın yakıtı olan arzunun sahne üzerinde açıkça dile getirilmiş olmasına az sayıda da olsa gelen olumsuz reaksiyonda, toplumsal

²⁶“UN Decade of Healthy Aging: Plan of Action 2021-2030”, World Health Organization. Yayın tarihi 14 Aralık, 2020. <https://www.who.int/publications/m/item/decade-of-healthy-ageing-plan-of-action>.

²⁷“UN Decade of Healthy Aging: Plan of Action 2021-2030”.

²⁸“UN Decade of Healthy Aging: Plan of Action 2021-2030”.

²⁹Adem Kuzu ve diğerleri, “Dünya Sağlık Örgütü Avrupa Bölgesi'nde Yaşlanma İle İlgili Seçilmiş Bazı Ölçütlerin Değerlendirilmesi”, *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi* 28, sayı 1, (2019): 17-27, <https://doi.org/10.17942/sted.378109>.

³⁰“Sexuality and Intimacy in Older Adults”, National Institute on Aging. Yayın tarihi 18 Nisan, 2022. <https://www.nia.nih.gov/health/sexuality/sexuality-and-intimacy-older-adults>.

³¹Marion Guilloux, “Interview with Mohamed El Khatib”, çev. Gaël Schmidt-Cléach, Şubat 2024, <https://festival-avignon.com/en/interview-with-mohamed-el-khatib-349771>

³²Guilloux, “Interview with Mohamed El Khatib”.

³³Sirach, “Festival D'Avignon: 'Le théâtre peut participer symboliquement a l'mancipation des gens', estime Mohamad El Khatib”.

normların yaşlı insanların kendi aşk hayatları hakkında özgürce konuşmasını uygun bulmadığını okumanın şaşırtıcı bir yanı vardır.³⁴

Oysa *La vie secrète des vieux* insana aşkla, yaşamla (*Eros*) ölüm (*Thanatos*) arasındaki gerilim hattını hissettirmektedir. Sonsuz hayat diye bir şeyin olmadığını bilen, ölüme ne kadar yakın durduğunun farkında olan bu olgun insanların yaşama, canlılığa ve aşka doğru meyletmesinin doğallığını göstermektedir. Georges Bataille'ın küçük ölümle ile kesin ölümü özdeşliğe açma uğraşını da dikkate alarak³⁵ Zygmund Bauman'ın Ivan Klima'dan aktardığı pasajla ifade edilebilir bu eşsizlik benzeşimi:

*Gerçekleşmiş aşk ile ölüm kadar birbirine yakın pek az şey vardır. İkisinin de her belirişi biriciktir. İkisinin de her belirişi biriciktir, ama aynı zamanda kesindir, tekrar kabul etmez, hiçbir çağrıya cevap vermez ve hiçbir erteleme vaat etmez. Her biri "tek başına" ayakta durmalıdır ve durur da. Her biri ilk kez doğar ya da yeniden doğar, her zaman hiçbir yerden doğar, geçmişsiz ya da geleceksiz varlık-olmayan karanlıklarından gelip girer. Aşk da ölüm de her seferinde baştan başlar, geçmiş olay örgülerinin gereksizliğini ve gelecekteki bütün olay örgülerinin de boşunallığını çırılçıplak ortaya koyar.*³⁶

Bir yandan Bauman'ın ifadesinde kastettiği gibi, ölüme yaklaşanların canlılığa olan tutkusundaki biricikliği, öte yandan oyunun katılımcılarının hikayeleriyle oluşan örgüdeki o "şimdi" halinin kıymeti böylece birleşir. Bu oyuna kadar ailelerinden, çocuklarından gizlemeyi tercih ettikleri cinsel yaşamlarını kamuya açmanın 75-91 yaş aralığındaki insanlar için bambaşka bir anlamı vardır çünkü ileri yaşlar söz konusu olduğunda "şimdi", erken yaşlara oranla çok daha uçucudur.

Yaşlı Bireylerle Gizli Olanı Açarak Oyun Çalışma Süreci

La vie secrète des vieux'de, sahne üstünde yedisi yaşları 75-91 arasında değişen olgun bireyler -Annie Boisdenghien (82) , Micheline Boussaingault (77), Martine Devries (76) , Chille Deman, Salimata Kamaté (75), Jacqueline Juin (91), Jean-Pierre Dupuy (86);³⁷ sahne üstünde onlara destek olan ve yaşlılarla çalışan bir "yabancı" kökenli birey olarak hikayeleriyle katkıda bulunan huzurevi çalışanı Yasmine Hadj Ali ile tüm sürecin kolaylaştırıcısı/yönlendiricisi olarak sahnede yer alan Mohamed El Khatib vardır. Bu sekiz kişi El Khatib ile çalışarak hayatlarının gizli kalmış bir yönlerini, cinsel yaşamlarını, aşkı nasıl hissettiklerini seyircilere açık sözlü bir üslupta anlatmaktadırlar.

Mohamed El Khatib, oyunun adını katılımcıların koyduğunu belirterek çalışmayı nasıl tetiklediğine ve nasıl açabildiğine yönelik aşağıdaki bilgileri vermektedir:

³⁴Örnek: Yapıtın röntgenciliği kıskırttığını söyleyen bir metinde "çok ayıp" nitelemesi var. Bkz. Hélène Chevrier, "Critique In. La vie secrète des vieux – indécence et voyeurisme", Théâtral magazine.com. Yayın tarihi Temmuz 2024. <https://www.theatral-magazine.com/avignon-2024-en-direct-du-festival-critique-in-la-vie-secrete-des-vieux-indecence-et-voyeurisme.html>. Bir diğeri ise yaşlıların cinselliğinin ayan beyan konu edilmesinin bayağı ve yüzeysel buluyor: Mathieu Dochtermann,, "La vie secrète des vieux" de Mohamed El Khatib célèbre avec humour la vitalité des seniors", *la terrasse*, Publié le 12 juillet 2024 - N° 323, <https://www.journal-laterrasse.fr/la-vie-secrete-des-vieux-de-mohamed-el-khatib-celebre-avec-humour-la-vitalite-des-seniors/>.

³⁵Buradaki küçük ölüm, orgazm anlamına geliyor. Georges Bataille, *Eros'un Gözyaşları*, çev. Mukadder Yakupoğlu, (İstanbul: Göçebe Yayınları,1997), 9.

³⁶Zygmunt Bauman, *Akışkan Aşk*, çev. Işık Ergüden (İstanbul: Alfa Yayınları, 2003), 17.

³⁷Joëlle Gayot, "Au Festival d'Avignon, Mohamed El Khatib érotise le troisième âge", *Le Monde*. 8 Temmuz, 2024, https://www.lemonde.fr/culture/article/2024/07/08/au-festival-d-avignon-mohamed-el-khatib-erotise-le-troisieme-age_6247914_3246.html.

Onlara hayatlarının sonunu nasıl öngördüklerini sormaktansa, onları hala hayatta hissettiren şeyin ne olduğunu anlatmalarını istedim. Bu arzu sorusu, bir tabuya değindiğimi anlamamı sağladı; toplum olarak düşünmeyi reddettiğimiz bir şey. (...) Birlikte aşk hayatlarını değerlendirmeyi önerdim ve şu anda işlerin nasıl gittiğini sordum. Bu soru, onların kişisel, eğitimsel ve dini yörüngelerinin yanı sıra sosyal geçmişlerini de anlamamı sağladı... Hepsinde büyük bir ifade özgürlüğü ve yapmacılıktan uzak, özgün bir şekilde konuşma ihtiyacı buldum. En yaygın endişe, çocuklarının hikayeleri hakkında ne düşüneceğiydi. Tanıklıkları aracılığıyla bir aşk manzarası belirmeye başladı, aynı zamanda en mahrem yönlerini ortaya koyan bir neslin portresi de ortaya çıktı. Röportaj yaptığım yaşlı insanların çoğu ayrıntıları ifşa etmekten, hayatlarında çiğ veya gizli olabilecek şeyleri paylaşmaktan çekinmediler. Bana duydukları güven bir onurdu, hatta bazen ölçüsüzlük sorunu, tanık olarak neyi duymak isteyip istemediğimi sorgulamama neden oldu. Bu karşılaşmaların ardından, bazıları benimle sahneye çıkmayı kabul ederek yetmiş beş yaş sonrası aşkın bir panoramasını yaratmayı hedeflediler.³⁸

Oyunun örgüsüne yedirilen ritim, yaşlıların pek dillendirilmeyen ve tabu gibi susulan bir yönünü ele alırken sahnedeki ve salondakileri rahatlatan bir üslupta önce sağlıktan kadim normlara uzanan farklı koşulları tanıstırıp şaşırtarak seyirciyi yakalamakta, bu yaşantıya dışarıdan bakanların kavramasının zor olabileceği kimi trajik durumlara dikkat çekerek düşündürmekte, seyirciyi yaşlılığın kazandırmış olduğu bir özgürlük biçimiyle karşılaştırarak rahatlatmaktadır.

Yazar, sahne metnin oluşma sürecinde bireylerin hikayelerinin içtenlikle ve tam bir güvenle paylaşmanın zaman aldığını, yer yer yaşlıların cinselliği üstüne çalışan profesyonellerden destek almaları gerektiğini açıklar:

Bu paylaşım anları, onların tepkilerini gerçek zamanlı olarak yakalama olanağı tanıdı. Bir şekilde oyun, birlikte geçirdiğimiz zamanın yeniden yapılandırılmasıyla onların iş birliği veya öfke anlarında paylaştıklarıyla kendiliğinden yazıldı. Gösterinin dramaturgisi, belgesel çalışması gibi birinci şahıs tanıklıkların bedenselleştirilmesi yoluyla birlikte inşa ettiğimiz çerçeveye oturanlar ile daha doğaçlama bölümler arasında gidip gelmektedir.³⁹

El Khatib'in belirttiği üzere bir metne ulaşma sürecinde belgesel tiyatronun çalışma prensipleri, uygulamalı tiyatronun araçlarıyla buluşur. Tabii metnin oluşturulması bir süreci, metnin sahnede ayaklanması ve prodüksiyona dönüşmesi bir başka süreci gerektirir. El Khatib, yapıyı çalışmakta olduğu bireylerin fiziksel ve zihinsel durumlarının getireceği tüm ihtimallere açık olmak üzere kurguladığını ifade eder:

Sahnedeki varlıkları gösterinin ta kendisidir. Onlar aracılığıyla, oyunun kendi ihtiyaçları ve kuralları ortaya çıktı. Herhangi bir gün oyunun durabileceğini ve fiziksel gerilemelerinin kaçınılmazlığıyla çalışmak zorunda kalabileceğimizi biliyoruz. Bu nedenle, oyun alanlarının kendilerini rahat hissedebilecekleri bir yer olması için elimizden gelen her şeyi yapıyoruz. Biçim çok serbest. Diledikleri gibi hareket ederler. Bir bakım veren de -bakımın arketipal bir figürü- hareket etmelerine yardımcı olmak için sahnede.⁴⁰

Marie-Josée Sirach'ın profesyonel olmayan oyuncularla karşı karşıya kalan yönetmenin durumuna yönelik sorusuna El Khatib, kusursuz bir gösteri yapma dürtüsüne karşı koymaya çalıştığı yanıtını verir. Kesin-

³⁸Guilloux, "Interview with Mohamed El Khatib".

³⁹Guilloux, "Interview with Mohamed El Khatib".

⁴⁰Guilloux, "Interview with Mohamed El Khatib".

leştirilmiş bir mizansen sistematığının işleyemeyeceği koşullar söz konusuysa birinin metni unutmaması, diğerinin partneri yerine kulaklığına yanıt vermesi gibi durumlar, ne yaratmak istediği üstüne düşünmesine yol açınca El Khatib, politik olarak ne yapmak istediğine odaklanmayı tercih ederek aklındaki tereddütten kurtulduğunu ifade eder: “*Bu işi seviyorum. Belki de benden kaçtığı için*” diyerek “*kırılganlığı kabul edilebilir ve paylaşılabılır koşulları*” yaratmayı üstlendiğini belirtir. Başlangıçta sadece birkaç gösterim sahnede kalmayı düşünürken koşullar gereği sahnede bulunmayı seçtiği hem Temmuz ayındaki gösteride hem de turneler sonrası yazılmış eleştiri metinlerinde görülmektedir.⁴¹

Risklere açık bu çalışmanın, aldığı riski seyircisiyle de paylaşması gerekir. Nitekim sahneye ilk olarak Jeanne-Pierre Dupue'nin sürdüğü tekerlekli sandalyede oturan 91 yaşındaki Jacqueline Juin girerken projeksiyonda bir uyarı belirir:

*Bu gösteride yer alan kişilerin yaşları göz önüne alındığında, her an Dalida gibi sahnede ölmeleri muhtemeldir. Bu nedenle, böyle bir olay yaşanması durumunda sakın olmanızı ve sahnede ölmenin huzurevinde ölmekten daha iyi olduğunu hatırlamanızı tavsiye ederiz.*⁴²

Bu uyarı boşuna değildir. Oyunun olgun ekibi başlangıçta sekiz kişiysen, çalışmalar sırasında aralarından 101 yaşındaki Georges Mac-Briard'ı kaybetmişler. Onun küllerini taşıyan vazo ile arkadaşlarına emanet ettiği hikayesini ve oyuna katkısını ekipçe onu andıkları bir sahneyi seyirciyle paylaşmaları, El Khatib'in dramaturginin esnekliğine duyduğu ihtiyacın bir göstergesidir.

Biçim-İçerik, Norm-Politika, Eros-Thanatos Örgüsü

Makalenin bu bölümünde oyunun biçimiyle içeriğin örtüşmesini sağlayan unsurlara odaklanılacaktır. Bu nedenle oyundaki kişilerin toplumun farklı katmanlarından gelen hikayeleriyle oluşan sahne metnine katkılarının anlaşılmasını sağlamak için kendilerini ifade ettikleri metinlere yer verilecek, oyunun ana olay örgüsü içinde kalarak oyunun temalarına ve oyun ritminin kırılma noktalarına vurgu yapılacaktır.

Oyunu seyirciye ilk olarak uzun yıllar Belçika televizyonunda haber spikeri olarak çalışmış olan Juin açar. Bu tatlı konuşkan kadın sahneye çıkıp konuya girer: “*91 yaşındayım ve her gün sevişmek istiyorum*”.⁴³ Bu manifestoyla oyunun adındaki “gizli” ne anlama geldiği hemen anlaşılır. Juin derdinin “birini dudağından öpme” meselesi olmadığını açıklar: “*...(b)irinin sizi özlediğini, birinin sizi önemseydiğini, birinin gözünde var olduğunuzu hissetmeyi özliyorum*”⁴⁴ diyerek Alfred de Musset'nin *Aşk Şakaya Gelmez* oyununun ortaokulda ezberlediği bir kısımdan alıntı yapar:

⁴¹Bkz. Amélie Blaustein-Niddam “La Vie secrète des vieux de Mohamed El Khatib: plutôt mourir sur scène que finir en Ehpad”, cult. news, yayın tarihi 5 Temmuz, 2024, <https://cult.news/actualites/la-vie-secrete-des-vieux-de-mohamed-el-khatib-plutot-mourir-sur-scene-que-finir-en-ehpad/>;

Vincent Bouquet, “La Vie secrète des vieux: les coeurs battants de Mohamed El Khatib”, www.sceneweb.fr, yayın tarihi 12 Eylül, 2024, <https://sceneweb.fr/la-vie-secrete-des-vieux-de-mohamed-el-khatib/>; Laurent Goumarre, “Festival d'Avignon : la Vie secrète des vieux de Mohamed El Khatib, une sexualité déridée”, *Liberation*, yayın tarihi 29 Haziran, 2024 https://www.liberation.fr/culture/scenes/festival-davignon-la-vie-secrete-des-vieux-de-mohamed-el-khatib-une-sexualite-deridee-20240629_KJNIF7DHZDBRAUSNIBDY4UWSE/; Philippe Chevilley, “L'amour après 75 ans au Théâtre de la Ville”, *Les Echos*, yayın tarihi 12 Eylül, 2024, <https://www.lesechos.fr/weekend/spectacles-musique/lamour-apres-75-ans-au-theatre-de-la-ville-2118489>; Cédric Enjalbert, “La Vie secrète des vieux” : on en vieux encore!, *philosophie magazine*, yayın tarihi 22 Ağustos, 2024, <https://www.philomag.com/articles/la-vie-secrete-des-vieux-en-vieux-encore>; Hélène Kuttner, “La Vie secrète des vieux de Mohamed El Khatib, artcena, yayın tarihi 16 Temmuz, 2024, <https://www.artcena.fr/magazine/critiques/la-vie-secrete-des-vieux-de-mohamed-el-khatib> ve bu metin içinde referans verilen kaynakçada listelenen diğer görüş yazıları ve eleştiriler.

⁴²Oyundan verilen tüm alıntılar Zirlib tarafından iletilen sahne metninden yapılmaktadır. Mohamed El Khatib, *La vie secrète des vieux*, (Yayınlanmamış oyun metni, 2024), 1.

⁴³El Khatib, *La vie secrète des vieux*, 1.

⁴⁴El Khatib, *La vie secrète des vieux*, 1.

...(D)ünyada tek bir kutsal ve yüce şey vardır, o da böylesine kusurlu ve korkunç iki varlığın birleşmesidir. Aşkta sık sık aldatılırız, sık sık yaralanırız ve sık sık mutsuz oluruz; ama severiz ve mezarımızın kenarına geldiğimizde dönüp arkamıza bakar ve kendimize şöyle deriz: Sık sık acı çektim, bazen yanıldım; ama sevdim.⁴⁵

Musset'nin sözlerinin ilk satırı bir anlamda Alain Badiou'nün aşkla ilgili söyledikleriyle buluşur:

*Aşkın en güçlü ikilikleri ve en köklü ayrılıkları kat eden bu köşegen biçimli tarafı çok önemli bir öğedir. İki farkın karşılaşması bir olaydır, olumsaldır ve şaşırtıcıdır (...) Aşk yalnızca iki birey arasındaki karşılaşma ve kapalı ilişkiler değildir, o bir kurma işlemidir, artık Bir'in değil, İki'nin bakış açısından bir yaşam oluşur. Ben buna İki'nin sahnesi diyorum.*⁴⁶

Büyük yalnızlık çağında insanların romantik ilişkilerinde düştükleri güvenlik kaygısını eleştiren *Aşka Övgü* kitabında Badiou, mutlak Bir'e karşılık İki'ye alan açan aşk üstüne konuşurken, aşkı sonsuza erimli gören romantik süre anlayışı yerine aşkın zamansal olarak hayatta nasıl "farklı bir sürme yolu bulduğu" üstüne düşünmeyi önerir.⁴⁷ "Aşk deneyimi, her bireyin yaşamının yeni bir zamansallıkla karşılaştığı (...) 'yaman devam arzusu'dur. (...) (D)ahası bilinmeyen bir süre arzusudur."⁴⁸ Bu sözler bir yandan yaşlı insanların aşkla kurdukları ilişkinin temel dinamiğine işaret eder. *La vie secrète des vieux*'de bu "devam arzusu"nun yaşlı insanların hayata sarılmaları için taşıdığı büyük önemin vurgulandığı söylemek mümkündür. Kişiler, aşk hakkında ne hissettiklerini değil, aşkı hayatlarının bu döneminde nasıl hissettiklerini ya da hissetmediklerini, cinselliği nasıl yaşadıklarını ya da yaşa(ya)madıklarını anlatırlar. Paylaşılan kişisel hikayeler bir anlamda normların ve yerleşik yargıların çatlayabileceğine yönelik işaretler verir. Mesela ilk orgazmını 65 yaşında yaşamış olan 75 yaşındaki Salimata Kamaté'nin birden çok kez evlenmiş, çocuk yapmış ama hazzı çok geç tatmış olduğunu öğreniriz. Ancak oyunda Meksikalı sevgilisiyle çok iyi zaman geçirdiğini yüksek sesle şarkı söyleyip yürüteciyle dans ederek ifade etmesi içindeki yaşam sevincinin gücüdür. Yaşamak istediklerini yaşarken bir anlamda "uzamın, dünyanın ve zamanın yarattığı engelleri kalıcı biçimde" alt etmenin anahtarını aşktan aldığını seyirciye gösterir.⁴⁹

82 yaşında bir cerrah olan Annie, olanca mesafeli tavıyla hem acil servis görevleri sırasında karşılaştığı tuhaf mastürbasyon kazalarından ve erkeklerin ereksiyon sorunlarından hem de kendisinin aşka bakışından söz eder. Kocasından defalarca aldatılmasıyla dalga geçerken kocasını ya da ilişkilerine kendi tahammülünü "birini sevdiğinizde onu koşulsuz seversiniz"⁵⁰ diyerek hoş görür. Bugün geldiği noktada dürtü ve arzu üstünden söyledikleri bir yanıyla oyunun açığa çıkardığı kimi meseleleri düşündürür:

*Benim açımdan yirmili yaşlarımda sahip olduğum dürtü ve arzularla, seksenli yaşlarımda sahip olduğum dürtü ve arzular arasında hiçbir fark olmadığını söyleyebilirim. Arzunun uyanması için yanımdan çekici bir adamın geçmesini görmem yeterli. Son 20 yıldır çok daha az seks yaptım.*⁵¹

⁴⁵Alfred de Musset'den oyun içinde alıntı yapan El Khatib, 1.

⁴⁶Alain Badiou ve Nicolas Truong, *Aşka Övgü*, çev. Orçun Türkay (İstanbul: Can Yayınları, 2011) 32. Badiou'nun harika bir retorikle sunduğu İki'ye yanıt veren, ikinin aslında nasıl Tek olduğu üzerine bir metin için bkz. Jean-Luc Nancy, *Corpus II: Writings on Sexuality*, çev. Anne O'Byrne, (NewYork: Fordham University Press: 2013), ba. Badiou'nun metnindeki İki fikri ümit veren bir çoğulluk bilgisi taşımaktadır. İlginç olan nokta her iki yazarın da Lacan'ın "cinsel ilişki yoktur" sözünü yorumlamasıdır.

⁴⁷Badiou, *Aşka Övgü*, 34.

⁴⁸Badiou, *Aşka Övgü*, 34.

⁴⁹Badiou, *Aşka Övgü*, 33.

⁵⁰El Khatib, *La vie secrète des vieux*, 2.

⁵¹El Khatib, *La vie secrète des vieux*, 2.

Annie'nin hikayesinde aşka bakış aklı Lacan'ın, “yalnızca aşk, jouissanceın arzuya boyun eğmesini sağlar” sözünü aklı getiriyor.⁵² Genellikle Türkçe'ye çevrilmeden kullanılan bu sözcük haz/zevk anlamına gelmekle birlikte Lacancı psikanalizde acıyla harmanlanmış bir hazza; cinsellik, acı ve tatminin bir aradalığını işaret etmekte, *jouissance* ile arzunun diyalektik bir ilişkisi bulunduğu belirtilmektedir.⁵³ Paul Verhaeghe'ye göre arzu mekanizmasının işleme biçimi tuhaftır:

*Arzu, ancak bir şeyi ertelemeyi başarırsa arzudur. Bir dürtünün tersine, arzu, bu tatmin bir bitimi içerdigi sürece tatmin edilmek istemez. Arzunun amacı, arzulamaya devam etmektir.*⁵⁴

Aslında burada ilginç bir denge devreye girmiş gibi görünür. Verhaeghe *Yalnızlık Zamanında Aşk* isimli kitabında tüm cinsel dürtülerin (*Eros*) ölüm dürtüsü (*Thanatos*) ile yaratılış kitabına birlikte yazılmış olduğunu, bu iki dürtünün bir Möbius şeridi gibi ayrıştırılamayan bir birlik ürettiğini söyler.⁵⁵ Hemen harekete geçiren dürtü ile ertelemeye dayalı arzunun bir aradalığı, Annie'nin durumunda ertelemenin dürtünün önüne geçtiği düşüncesini uyarır. Bu noktada Mohamed'in sahnedeki bir diğer doktora söz vermesi konuya bir başka boyut kazandırır.⁵⁶ Martine, Katolik evreninde dürtünün ıslahının arzuyu nasıl kamçılayabileceğine bir örnek gibidir. Muhafazakâr burjuva Katolik bir aileden gelen Martine hiç cinsel eğitim almadığını ve anatomiye kitaplardan öğrendiğini söyler. O dönemde hayatında bir aşk ilişkisi yaşayabileceğine dair en ufak bir düşünce ya da ümit barındırmazken bugün kendi cinselliği üzerine konuşabilmeyi hayatının en büyük değişikliği olarak açıklar.⁵⁷ Jeanne-Pierre'de ise gençliğinden, ilk sevişmeye kalkışma deneyiminden bir reddedilişi anımsayarak anlattıklarında dürtü ile arzu arasında salınan isteğin insanın eylemindeki uyaran etkisi izlenir. Jeanne-Pierre ilk kez bir cinsel deneyime 1953 yazında Tunus'ta, bir kız tarafından davet edildiğini ancak karşı tarafın bu denemeden zevk almadığını söylemesi üzerine ortaokula başlamadan sevişmeyi tam anlamıyla öğrenme kararı aldığını, bu amaçla kilise korosuna girip kilisenin vaftizden cenazeye her türlü işini ve mahalledeki yaşlıların türlü çeşit angaryalarını üstlenerek kazandığı parayla geneleve gide gele cinsel eğitimini tamamladığını anlatır. Belleğinde, oradaki kadınlardan birinin bu dönemin tadını çıkarmasını, yaşlılıkla birlikte her şeyin duracağına yönelik sözlerini tutan Jeanne-Pierre “büyüyü biraz daha uzatmaya” çalışarak, her sevişmenin sonuncusu olduğunu bilerek ve 85 yaşında sevişirken çoraplarını çıkarmaya akıl ederek; karşısındakine güzel sarılıp, öpüp okşayarak yaşadığı ve seviştiği güne şükran duyarak yaşamını sürdürdüğünü ifade eder.⁵⁸ Oyun buraya kadar anlatanların ve Mohamed'in birbirlerine neşeyle takılmalarıyla ilerler. Seyir yeri ile sahne arasında sıcak, içten bir atmosfer birbirinden çok farklı deneyimlerin anlatılmasıyla kurulmuştur. Bir yanıla yaşlılar için aşkın ve cinselliğin önemi farklı veçheleriyle vurgulanmıştır.

Huzurevinde çalışan Yasmine'in anlattığı fıkra gibi bir anıyla başka bir faza geçilir. Herkesi güldüren bu anı, daha genç insanlar arasında geçse bir filmin son derece trajik bir sahnesi olabilecek bir aldatma hikayesidir. Oyunda sözü edilen aldatılan kocaya karısının içeride başkasıyla seviştiğini haber verdiklerinde beyefendinin “iyi o zaman ben kendisini aşağıda beklerim” diye gülererek aşağı inmesi ilginçtir.⁵⁹ Bütün salonun eğlendiği bu anlatı, gelecek daha hüznü hikayelerin etkisini arttıran bir işlevle seyirciyi gevşet-

⁵²Lacan'ın yayınlanmamış bir metninden aktaran Paul Verhaeghe, *Yalnızlık Zamanında Aşk: Dürtü ve Arzu Üzerine Üç Deneme*, çev. Pınar Garan (İstanbul: Axis Yayınları, 2023) 194.

⁵³Darian Leander, *Jouissance*, çev. İrem Taşçıoğlu, (İstanbul: Encore Yayınları, 2022) 12 ve 68.

⁵⁴Verhaeghe, *Yalnızlık Zamanında Aşk*, 150.

⁵⁵Verhaeghe, *Yalnızlık Zamanında Aşk*, 186-187.

⁵⁶Metin içerisinde sahne üzerindeki Mohamed El Khatib'ten Mohamed olarak bahsedilmekte, yazar ve yönetmen kimliğine El Khatib olarak işaret edilmektedir.

⁵⁷El Khatib, *La vie secrète des vieux*, 6.

⁵⁸El Khatib, *La vie secrète des vieux*, 6-8.

⁵⁹El Khatib, *La vie secrète des vieux*, 8-9.

meyi hedefler. Nitekim bundan sonra oyunda adım adım hazin hikayelere geçilir. Yaşlıların aşk ilişkilerinde önlerine dikilen daha toplumsal kökenli sorunların etkilerinden söz edilir.

Sahnedekiler, çalışmalar sırasında hayatını kaybeden Georges Mac-Briard anısına onun küllerinin olduğu vazoyu elden ele geçirerek bir küçük ritüel gerçekleştirirler. Birazdan onun oynamak istediği bir *Romeo ve Juliet* hikayesine başlanacaktır. Çocuk yaştaki insanların trajik hikayesini yaşlılardan duyma fikri akla ilk bakışta mizah dolu anlatılara bir yenisinin ekleneceğini düşündürür. Fakat bir kırılma noktası söz konusudur. Georges *Romeo ve Juliet*'in bir bölümünü (II. Perde, 2. Sahneden bir kısa bölüm) bu prodüksiyon için yeniden yazmıştır. Sahneye geçmeden önce aşağıdaki mektup okunur:

Aşkım,

Böyle sevmeyeli uzun zaman oldu. Beni hurdalıktan çıkardın. Kalbimi yeniden attırdın. Cerrahimden kalp pilimi çıkarmasını isteyeceğim. Artık sen varsın, kalp piline ihtiyacım olmayacak. Onlara söyledüğimde çocuklarımla yüzlerini hayal ederek gülüyorum. Seninle birlikte olduğumdan beri gülüyorum. Sevilmenin nasıl bir his olduğunu unutmuşum. Yaşıyorum. Sevgiliniz Jean-Claude⁶⁰

Birbirlerinde canlanan iki insan arasında geç bulunmuş bu aşka çocuklarından sert tepkiler geldiğini öğreniriz. Aynı huzurevinde kalan ve birbirlerine orada âşık olan iki insanın kaldıkları yer değiştirilmiştir. Bu ayırma işleminde kurum ve aileler iş birliği yapmıştır. Bu ikilinin hayattayken çekilmiş videosu izlerken Anne de Saint-André'nin ısrarla sevgilisinin yanına kaçmanın yollarını bulabilmiş olmasına karşın engellenmiş olmaktan çok yorulduğunu, 20 Şubat 2023'te sevgilisi Jean-Claude'a "*Sensiz yaşamak istemiyorum*" diye uzun bir aşk mektubu yazdıktan sonra 89 yaşındayken intihar ettiğini sahne üstündekilerden öğreniriz. Bir yıl sonra Jean-Claude da ölmüştür. Oyunda değinildiği gibi "*Seni hayatımın sonuna kadar seveceğim*" demenin anlamı bir huzurevinde başkadır "*çünkü hayatın her an sona erebileceğini bilirsiniz*".⁶¹ Öte yandan hayata bağlayan ve canlandıran arzusun önü kesildiğinde Anne, yaşamak için bir neden görmez; önünde serilen yaşam onun heyecanlandığı bir şey olmaktan çıkmıştır. Oyunun devamında Georges'un istediği parçayı Annie ile oynayan Jeanne-Pierre, oyununu keser, devam etmek istemeyerek tepkisini dile getirir:

Çocuklar küçükken acımasızdırlar, ama bazıları hayatları boyunca aptal kalırlar. Babaları ya da anneleri hâlâ seviyorsa onlara ne? Neyi kıskanıyorlar? Anne ile Jean-Claude'un mutlu oldukları aşkâr, özel hayatlarına bu müdahaleden utanıyorum, çocuklukları boyunca çocuklarımızı yerden yere vurduk ve şimdi onlar bizi kızdırmaya geldiler...⁶²

Söylediklerindeki doğruluk payına sahnedekilerin hepsi katılır. Georges da bu parçayı artık çocuklarını birbirlerini sevmekten alıkoyanların ebeveynler olmadığını, tam tersi olduğunu düşündüğü için seçtiğini belirten El Khatib'in bir söyleşide dile getirdiği gibi:

Yaşlıların cinselliği kör bir nokta gibidir ne kurumun ne de ailelerin ele almak istediği bir şeydir. Çocuklar, aşk hikayelerini yaşamalarını engellemek için ebeveynlerinin özel hayatlarına müdahale ettiklerinde otoritenin gerçek bir tersine dönmesi söz konusudur. Bu, bir nevi ters *Romeo ve Juliet* sahnesidir. Bu yasak miras, kıskançlık ve aile yapılarının bozulması gibi sorunlardan kaynaklanmaktadır;

⁶⁰El Khatib, *La vie secrète des vieux*, 13.

⁶¹El Khatib, *La vie secrète des vieux*, 13.

⁶²El Khatib, *La vie secrète des vieux*, 14.

çünkü çocuklar, ebeveynlerinin ilerleyen yaşlarında neden "yeni bir hayata başlamak" istediklerini anlayamamaktadır.⁶³

Bu bölümde ritim değişmiştir, biraz daha ağır problemler yüzeye çıkarılmıştır. Seyirciye yaşlıların çocuklarıyla, huzurevi yönetimleriyle ne gibi sorunlar yaşıyor olabileceğine yönelik bir fikir verilir. Hemen ardından Martine'in hikayesindeki hazin bir başka duruma geçilir. Martine'in son dört yıla kadar gizli yürüttüğü 20 yıllık ilişkisindeki sevgilisinin Alzheimer semptomları verdiğini öğreniriz:

Sanırım bir huzurevine gitmesi gerekecek. Başlangıçta, unutmama fikrini gerçekten çok sevmiştim. Düşünüyordum ki bu aşkın sırlarından biri: yatakta birisi var ve sabah olduğunda, kim olduğunu unutmuşsun... bu, sonsuz aşkın sırrı olabilir. Ama beni korkutan gerçek risk, bir huzurevinde başka bir kadına âşık olması ve beni unutmaması. Bu çok mümkün. Ve kendime bunu söylemek için uzun bir yol kat etmem gerekti: Eğer bir aşk ilişkisi varsa ve beni tanımıyorsa... ..tamam, öyle olacak. Onu durdurmak iğrenç olurdu... Aşk karmaşık bir şey...⁶⁴

Bu hikâye Yasmine'e çalıştığı huzurevinin Alzheimer katındaki bir kadının bir noktadan sonra kocasını oda arkadaşı sanmasını hatırlatır. Adam ölene kadar her gün gelmeye devam eder; Yasmine için bu, aşk hakkında sarsıcı bir bilgidir. Bu hikâyenin çağrışımıyla Jaqueline, Racine'in *Berenicé*'sinden bir tirat söyler ve ardından ailesi izin vermediği için oyuncu olamadığına hayıflanır. Chille de kendi aile hikayesindeki bir engeli ve dönüşümü dile getirir. Bir gün bir papazdan çocuklarını olduğu gibi kabul etmesi gerektiğini duyan kadar eleştirdiği oğluna karşı aniden tutumunu değiştiren babası 86 yaşındayken Chille ile Lille'deki Gay Pride'a katılmıştır:

Eğer beni etiketlemeniz gerekiyorsa, LGBTQIA+++ harflerini yapıştırabilir ve istediğiniz herhangi bir sırayla dizerek kullanabilirsiniz... Arzum hâlâ yerinde. Değişen şey, artık dairemi paylaşmak istememem. Güzel zamanları sevgililerime ayırıyorum. Sıkıcı anları kendime saklıyorum. (...) Bugünlerde bir kadına âşığım, ama bu platonik bir ilişki ve hafta sonları, yaşlılarla veya yaşlıları seven gençlerle maceralar yaşadığım saunalara gidiyorum. Ve kimseyi incitmek istemiyorum, böyle mutlu olduğumu düşünüyorum.⁶⁵

Oyunun kronolojisinde bir diğer kırılma Micheline'in hikayesiyle gerçekleşir. Olgun katılımcılar arasındaki bu son hikâye tam bir cinsel açıklık örneğidir. Micheline, ağırlaşan atmosferi kıran bir neşeyle ve dobralıkla konuşarak 28-40 yaş arasında bir erkekle birlikte olduğunu, 40-57 arası bir kadını sevdiğini, uzun süre homofobik olmasına karşın 60 yaşındayken eşcinsel olduğunu kabul ettiğini dile getirir. 11 yıldır birlikte olduğu partnerini yanına alarak huzurevinden kaçan Micheline, cinsellik hakkında norm sınırlarına basarak konuşmaktan zevk alır. Varlığının anlamını tensel zevklerin verdiği tatla daha iyi yakaladığını düşünen hayat dolu bir kadındır:

Geçen gün tuhaf bir rüya gördüm. Bir tiyatro sahnesindeydim, izleyici sadece kadınlardan oluşuyordu ve bana sordular: Arzun nedir? Bunu söylesem mi? Çıgılık attım: "sevişelim mi, sevişelim mi?"⁶⁶

⁶³Guilloux, "Interview with Mohamed El Khatib".

⁶⁴El Khatib, *La vie secrète des vieux*, 15.

⁶⁵El Khatib, *La vie secrète des vieux*, 15.

⁶⁶El Khatib, *La vie secrète des vieux*, 16.

Tüm bu hikayelerin içinde birbirine ince ince örülen şey, Darian Leander'in, cinselliğin sadece seks olmadığı, seksten çok daha fazlası olduğu yönündeki teziyle buluşur. Seks, sadece haz ve tatminle ilişkili değildir; Leander'in sözleriyle söylenecek olursa "*tarihle, toplumsallaşmayla, anksiyeteyle, suçlulukla, intikamla, şiddetle, sevgiyle ilgilidir*"⁶⁷ bu listeye şefkati, güveni ve aidiyeti de eklemek mümkündür.

Bu bölümde yaşlıların hikayelerini ön plana alarak ilerlemek tercih edildi ancak oyun yapısının daha iyi anlaşılabilmesi için bölümler arasında şarkılar, danslar, atışmalar, takılmalar gibi Yasmine ile Mohamed'in farklı katkılarından söz etmek gerekir. Onların payları sisteme yönelik eleştiri dozunu arttırır. Örneğin Yasmine bir hemşire asistanı olarak huzurevinde yaptıklarını anlattığında ülkenin sosyal devlet düzeninin her yere eremediği anlaşılır:

*Birtakım niteliklerim var ama bu, çocukları tarafından evde istenmeyen yaşlıların poposunu "silme-ten" alıkoymuyor. Korktuklarında ebeveynlerinizin ellerini tutuyorum; onları teselli ediyorum, sık sık çocuklarının onları düşündüğünü ve her şeyin yolunda gideceğini söyleyerek onlara yalan söylüyorum. Benim annem bir huzurevinde değil, neyse ki. Huzurevi, içinde siyah, Arap veya Asyalı insanların olmadığı bir yer, çünkü 1: ebeveynlerimizi istismarcı ve çocuklaştırmacı kurumlara koymak kültürümüzde yok ve 2: gerçekte bunu yapacak maddi gücümüz yok.*⁶⁸

Mohamed ise bir başka alana dikkat çeker. Son derece sıra dışı ve lüks görünen bir düzenlemeye Belçika'dan örnek verir. Brüksel'de tanıştıkları bir seksologtan yaşlılar için cinsel asistanlar kullanma olanağını öğrendiğini, katılımcıların bu olanaktan yararlanmasını planladığını paylaşır. Bambaşka işleri olan ama bağımsızlıklarını kaybetmiş insanlarla aşk yapmayı, onları okşamayı veya onlara şefkat göstermeyi kabul eden asistanların nasıl hissettirdiklerini anlamak için ekibine bu kişisel cinsel hizmeti denemelerini sağladığını anlatır. Fransa'da yasadışı olan bu hizmet Belçika'da serbest olduğu için bu deneyimi yalnızca Belçika hibeleriyle çözerek ekibini bu değerli deneyime kavuşturan yönetmen El Khatib bunun sadece bir zevk meselesi değil, aynı zamanda bir siyasi deney olduğunun altını çizer.⁶⁹

Oyunun sonu meta-teatral bir hamleyle kapanır. Oyunun birden fazla bölümünde katılımcılar günümüz tiyatrosundan duydukları rahatsızlıkları belirtmişlerdir: örneğin Jeanne Pierre Odeon'da, Jaqueline Comedie Française'deki aboneliklerini iptal ettirecek denli tiyatrodan uzaklaşmışlardır. Huzurevlerine getirilen ya da huzurevi sakinlerinin götürüldüğü tiyatrolar onlar için tatmin edici olmaktan uzaktır. El Khatib'e göre huzurevlerinde sunulan gösterilerin oldukça vasat kalitesinin nedeni "*sanatsal canlılıktan yoksun*", eski, ruhu beslemekten çok "*sosyalleşme*" işlevini yerine getiren işler olmalarıdır çünkü "*kurumların çoğu, duygusal veya kültürel arzulara pek dikkat etmez*" oysa onlar "*herhangi bir duygusalıktan uzak yoğun aşk hikayeleri, anlam ve öz içeren oyunlar*" izlemek isterler.⁷⁰ El Khatib'e göre aslında bu tutum yaşlıların çocuklaştırılmasının ve onların ikinci sınıf vatandaş olarak görülmesi fikrinin bir yansımasıdır. Bu nedenle onları mutlu edecek ideal gösterinin nasıl olacağına yönelik sorular yöneltir ve "*oradan tiyatroyu tanımlamaya, ne olabileceğini, amacının ne olduğunu*" düşünüp oyunbaz bir ton tutmak istediklerini açıklar.⁷¹ Nitekim her birinin önerisini alan Yasmine bir muhteşem gösteriyle tüm yeteneklerini sergiler. Her birinin dileklerini yerine getiren bu final parçası Racine'nin *Bérénice*'inden kısa bir tirad, biraz Bollywood neşesi, çok izlenen eski bir yarışma programının jeneriğinden bir parça, salonda Marksist Brechtçilerin olduğu bir stand-up, bir şan parçası ile bir Céline Dion şarkısından oluşturulur çünkü sahnedeki herkesin tiyatrodan beklentileri

⁶⁷Darian Leander, *Cinsellik Seksten mi İbaret?*, çev. Ayça Göçmen (İstanbul: Encore Yayınları, 2023), 171.

⁶⁸El Khatib, *La vie secrète des vieux*, 17.

⁶⁹El Khatib, *La vie secrète des vieux*, 16.

⁷⁰Guilloux, "Interview with Mohamed El Khatib".

⁷¹Guilloux, "Interview with Mohamed El Khatib".

farklıdır. Bu beklenti çeşitliliğini karşılama çabasından oluşan mizah seyirciye karşı duyulan empatinin bir dışavurumuna dönüşür. Finaldeki havai fişekler seyir yeri ile sahne arasında oluşan ortak bir topluluk fikrini kutlar.

Meta-teatral final Lionel Abel'in ifade ettiği üzere hem oyun kişilerine gülerken onlarla empati kurulmasını hem de oyunun trajik-komik ritminin birlikte bir dengede tutulmasını sağlar.⁷² Makalenin bu bölümünde serimlendiği gibi içerik düzleminde her bir sahnenin ve her bir katılımcının hikayesinin bir diğerine bağı yaşlılık ve aşk temalarıyla kurulur. Gizli ve mahrem olanın ifşası yoluyla görünmez olan toplumsal bir katmanın görünürlüğü sağlanır. Bu görünürlüğün sağlanması toplumsal bir işlev taşır; bir katmanın bireylerin hikayeleri yoluyla yaşayan insanlar olarak kavranmasına yol açar. Bu görünürlüğün politik bir işlevi de vardır; görünür olan bir sorun, politik güçlere sorumluluk yüklemektedir. Metnin bütününde denge, bu yönden de kurulmuştur.

Sonuç

Mohamed El Khatib, *La vie secrète des vieux* için çalışmalara başladığında katılımcıların sözcüklerinin merkezde olmasını, herhangi bir süzgeçten geçirilmeden, riski ne olursa olsun hikayelerin olduğu gibi anlatılmasını istediğini ifade etmiştir. Bu seçimini “yaşlılık hakkında beklenen bir söylem üretme isteği” olarak değil, “farklı kültürel bağlamlardan ortaya çıkan tanıklıklara yer açma” amacıyla yaptığını belirtmiştir.⁷³ Aşka dair kişisel hikâyeler üzerinden toplumsal dönüşüme ve katılıma odaklanan tiyatro pratikleriyle El Khatib'in çalışması, sosyal drama, kamu yararına tiyatro (*community theatre*), araç olarak tiyatro (*applied theatre*), sorun odaklı tiyatro (*issue based drama*) ve dönüşümsel tiyatro (*transformational theatre*) olarak nitelenen toplumsal fayda odaklı yaklaşımların, toplumsal katılım, güçlendirme ve dönüşüm amaçlarına hizmet ettiğini göstermektedir. Bu pratikler, dezavantajlı grupların hikâyelerini sahneye taşımak, sosyal sorunlara çözüm aramak ve toplumlar arasında diyalog kurmak gibi önemli işlevler üstlenir. Çalışmada gerçek hikayelerin ve bireylerin katılımıyla ortaya çıkan sahneler, toplumdaki farklı katmanlar arasında anlayış ve uzlaşmayı teşvik eder. Ayrıca, erişilen bu form eğlence ile eğitim, farkındalık ve toplumsal değişim araçları arasında denge kurarak seyirci kitesini genişletme olanağı taşır.

Yaşlılar toplumun görmezden geldiği bir gruptur. Onların yaşamında aşk ve tutku olması beklenmez. Sağlık sorunları ve kare bulmacalar arasında malum sona gün saymalarında beis görülmez. El Khatib kaçınılmaz ölüme doğru vakarla ilerleyen saatlerini aşka kuran, canlı ve coşkulu insanları sahneye taşıyarak hem tek tek yaşantılara dokunmuş hem de seyircilerin derin ve geniş düşünmesine olanak açan bir yapıt oluşturarak görünmeyeni görünür kılma hedefine ulaşmayı başarmıştır. Katılımcıların bir topluluk ruhu kurduğu, kendi ritüellerini üretip sergilediği *La vie secrète des vieux* ile toplumsal uzlaşma hedefine paralel olarak gösteri değeriyle eğlence üreten bir yapıt ortaya koymuştur.

Yaşlılık, aşk ve ölüm gibi büyük temaları açıklıkla ve cesur bir dille ele alan, toplumun yaşlı bireylere yönelik önyargılarını alt üst eden yapıtıyla El Khatib, yaşlıların yaşama tutunma dürtülerinin farklı yönlerini işler. Oyun, yaşlıların çocuklaştırılmasına ve toplumda ikinci sınıf vatandaş muamelesi görme potansiyeline dikkat çekerek, bir küme olarak tanımlanan bu bireylerin hayatlarının son dönemlerinde yaşlarına özgü bir karakterle nasıl canlı ve arzulu olabileceklerini gösterir.

La vie secrète des vieux, yaşlıların yaşam deneyimlerini anlamak ve onlarla ilişkileri yeniden gözden geçirmenin diyalog halinde bir toplum yaratmak için önemli bir adım niteliği taşıdığına farkına varmak için önemli bir düzlem açar. Yapıt, toplumsal normların kısıtlı görüşünü aralamak üzere yaşlıların sesini duyurmak için önemli bir platform sunar. Bu çalışma bir anlamda profesyonel festival ve sahnelerde

⁷²Lionel Abel, *Metatheatre: A New View of Dramatic Form* (New York: Hill and Wang, 1963), 172.

⁷³Guilloux, “Interview with Mohamed El Khatib”.

toplumsal faydaya odaklanan tiyatro uygulamalarının, farklı gruplara ulaşma ve sosyal yapıları dönüştürme potansiyelinin güçlü bir biçimde ortaya konduğu *La vie secrète des vieux* niteliğindeki işlemlerle daha sık karşılaşılabilceğine yönelik bir düşünceyi de perçinlemektedir.

Etik Kurul Onayı	Çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Hakem Değerlendirmesi	Dış bağımsız.
Çıkar Çatışması	Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.
Finansal Destek	Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Ethics Committee Approval	Ethics committee approval is not required for the study.
Peer Review	Externally peer-reviewed.
Conflict of Interest	The author has no conflict of interest to declare.
Grant Support	The author declared that this study has received no financial support.

Yazar Bilgileri	Özlem Hemiş (Dr. Öğr. Üyesi)
Author Details	¹ Kadir Has Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi Tiyatro Bölümü, İstanbul-Türkiye
	0000-0003-0841-4016 ozlem.hemis@khas.edu.tr

Kaynakça | Bibliography

- Abel, Lionel. *Metatheatre: A New View of Dramatic Form*. New York: Hill and Wang, 1963.
- Badiu, Alain ve Nicolas Truong. *Aşka Övgü*. Çeviren Orçun Türkay. İstanbul: Can Yayınları, 2011.
- Bataille, Georges. *Eros'un Gözyaşları*. Çeviren Mukadder Yakupoğlu. İstanbul: Göçebe Yayınları, 1997.
- Bauman, Zygmunt. *Akışkan Aşk*. Çeviren Işık Ergüden. İstanbul: Alfa Yayınları, 2003.
- Blaustein-Niddam, Amélie. "La Vie secrète des vieux' de Mohamed El Khatib: plutôt mourir sur scène que finir en Ehpad." *cult. news*. Yayın tarihi 5 Temmuz, 2024. <https://cult.news/actualites/la-vie-secrete-des-vieux-de-mohamed-el-khatib-plutot-mourir-sur-scene-que-finir-en-ehpad/>.
- Bouquet, Vincent. "La Vie secrète des vieux: les cœurs battants de Mohamed El Khatib." *www.sceneweb.fr*. Yayın tarihi 12 Eylül, 2024. <https://sceneweb.fr/la-vie-secrete-des-vieux-de-mohamed-el-khatib/>.
- Chevilly, Philippe. "L'amour après 75 ans au Théâtre de la Ville". *Les Echos*. Yayın tarihi 12 Eylül, 2024. <https://www.lesechos.fr/weekend/spectacles-musique/lamour-apres-75-ans-au-theatre-de-la-ville-2118489>.
- Chevrier, Hélène. "Critique In. La vie secrète des vieux – indécence et voyeurisme." *Théâtral magazine.com*. Yayın tarihi 28 Temmuz, 2024. <https://www.theatral-magazine.com/avignon-2024-en-direct-du-festival-critique-in-la-vie-secrete-des-vieux-indecence-et-voyeurisme.html>.
- Dochtermann, Mathieu. "La vie secrète des vieux de Mohamed El Khatib célèbre avec humour la vitalité des seniors", *la terrasse*. Yayın tarihi 12 Temmuz, 2024. <https://www.journal-laterrasse.fr/la-vie-secrete-des-vieux-de-mohamed-el-khatib-celebre-avec-humour-la-vitalite-des-seniors/>.
- El Khatib, Mohamed. *Zirlib*. erişim tarihi 21 Mart, 2025, <https://zirlib.fr/info.php>.
- El Khatib, Mohamed. *La vie secrète des vieux*. Yayınlanmamış oyun metni, 2024.
- Enjalbert, Cédric, "La Vie secrète des vieux: on en vieux encore!" *philosophie magazine*. Yayın tarihi 22 Ağustos, 2024. <https://www.philomag.com/articles/la-vie-secrete-des-vieux-en-vieux-encore>.
- Freebody, K., Balfour, M., Finneran, M., & Anderson, M. *Applied Theatre: Understanding Change*. Switzerland: Springer, 2018.
- Garson, Cyrielle. *Beyond Documentary Realism: Aesthetic Transgressions in British Verbatim Theatre*. Berlin/Boston: De Gruyter, 2021.
- Gayot, Joëlle. "Au Festival d'Avignon, Mohamed El Khatib érotise le troisième âge." *Le Monde*. Yayın tarihi 8 Temmuz, 2024, https://www.lemonde.fr/culture/article/2024/07/08/au-festival-d-avignon-mohamed-el-khatib-erotise-le-troisieme-age_6247914_3246.html.

- Goumarre, Laurent. "Festival d'Avignon: la Vie secrète des vieux de Mohamed El Khatib, une sexualité déridée." *Liberation*, Yayın tarihi 16 Temmuz, 2024. https://www.liberation.fr/culture/scenes/festival-davignon-la-vie-secrete-des-vieux-de-mohamed-el-khatib-une-sexualite-deridee-20240629_KJNIF7DHZDBRAUSNIBDY4UWSE/ .
- Guilloux, Marion. "Interview with Mohamed El Khatib." Çeviren Gaël Schmidt-Cléach. Festival D'Avignon, Yayın tarihi Şubat 2024, <https://festival-avignon.com/en/interview-with-mohamed-el-khatib-349771>.
- Guterres, António. "2024 Theme: Ageing with Dignity: The Importance of Strengthening Care and Support Systems for Older Persons Worldwide." Yayın tarihi 1 Ekim, 2020. <https://www.un.org/en/observances/older-persons-day>.
- Kuttner, Hélène. "La Vie secrète des vieux de Mohamed El Khatib." *artcena*. Yayın tarihi 16 Temmuz, 2024. <https://www.artcena.fr/magazine/critiques/la-vie-secrete-des-vieux-de-mohamed-el-khatib>.
- Kuzu, Adem, Cihan Aydın, Mücahit Yıldız, Hanife Ece Erik, H. Gökçe Keskinçelik, Dilek Aslan, Meltem Şengelen. "Dünya Sağlık Örgütü Avrupa Bölgesi'nde Yaşlanma İle İlgili Seçilmiş Bazı Ölçütlerin Değerlendirilmesi." *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi* 28, sayı 1 (2019): 17-27. <https://doi.org/10.17942/sted.378109>.
- Leander, Darian. *Jouissance*. Çeviren İrem Taşçıoğlu. İstanbul: Encore Yayınları, 2022.
- Leander, Darian. *Cinsellik Seksten mi İbarettir?* Çeviren Ayça Göçmen. İstanbul: Encore Yayınları, 2023.
- Schechner, Richard. *Performance Theory*. New York: Routledge, 2003.
- Sirach, Marie-Josée. "Festival D'Avignon: 'Le théâtre peut participer symboliquement a l'émancipation des gens', estime Mohamed El Khatib." *l'Humanité*. Yayın tarihi 5 Temmuz, 2024. <https://www.humanite.fr/culture-et-savoir/festival-davignon/festival-davignon-le-theatre-peut-participer-symboliquement-a-lemancipation-des-gens-estime-mohamed-el-khatib>.
- Verhaeghe, Paul. *Yalnızlık Zamanında Aşk: Dürtü ve Arzu Üzerine Üç Deneme*. Çeviren Pınar Garan. İstanbul: Axis Yayınları, 2023.
- Weiss, Peter. "Belgesel Tiyatro Üstüne Notlar." 20. *Yüzyılda Tiyatro* içinde, editör Aziz Çalışlar, 218-219. İstanbul: Mitos Boyut Yayınları, 1993.
- "Sexuality and Intimacy in Older Adults." National Institute on Aging. Yayın tarihi 18 Nisan, 2022. <https://www.nia.nih.gov/health/sexuality/sexuality-and-intimacy-older-adults>.
- "Maternal, newborn, child and adolescent health and ageing data portal." World Health Organization. Yayın tarihi 1 Şubat, 2025. [https://platform.who.int/data/maternal-newborn-child-adolescent-ageing/indicator-explorer-new/mca/number-of-persons-aged-over-60-years-or-over-\(thousands\)](https://platform.who.int/data/maternal-newborn-child-adolescent-ageing/indicator-explorer-new/mca/number-of-persons-aged-over-60-years-or-over-(thousands)).
- "Global report on ageism." World Health Organization. Yayın tarihi 18 Mart, 2021. <https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/340208/9789240016866-eng.pdf?sequence=1>.
- "Qui sommes-nous?" CEMÉA. Yayın tarihi 2025. <https://cemea.asso.fr/qui-sommes-nous>.
- "UN Decade of Healthy Aging: Plan of Action 2021-2030." World Health Organization. Yayın tarihi 14 Aralık, 2020. <https://www.who.int/publications/m/item/decade-of-healthy-ageing-plan-of-action>.